

ДИСКУСІЯ МІЖ ПРИХИЛЬНИКАМИ ТА ПРОТИВНИКАМИ КЛАСИЦИЗМУ В ГІМНАЗІЙНІЙ ОСВІТІ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ МОВНО-ОСВІТНІХ ЗАВДАНЬ

DISCUSSION BETWEEN SUPPORTERS AND OPPONENTS OF CLASSICISM IN THE GYMNASIUM EDUCATION OF EASTERN GALICIA IN THE CONTEXT OF MODERN LANGUAGE AND EDUCATIONAL TASKS

У статті йдеться про тривалу дискусію між прихильниками класичної гімназійної освіти та її противниками в працях науковців і педагогів Східної Галичини кінця XIX – I третини XX ст. Автор аналізує її в контексті завдань сучасної мовної освіти загалом та навчання латинської мови зокрема. Зазначено, що мовна освіта сьогодення передбачає не лише ґрунтовне опанування мовної теорії й оволодіння комунікативними вміннями й навичками з державної, рідної та іноземної мов, але також набуття особистістю етно-історичних, літературних, етнокультурних і загальнокультурних знань. Показано, що проблеми, пов'язані з викладанням латинської мови у вищій і середній школах, належать до активно обговорюваних. Перелічено чинники, які засвідчують загальнокультурну значущість вивчення латинської мови майбутніми фахівцями різних освітніх напрямів. Підтверджено, що педагогічна і суспільна думка Східної Галичини не була однозначною в трактуванні ролі стародавніх мов у реалізації завдань тогочасної гімназійної освіти. Прихильники класицизму наголошували на важливості давньогрецької та латинської мов у навчальних планах класичних гімназій як з погляду загальнонаукового, так і мовно-освітнього й культурологічного, обстоювали їхній провідний статус у системі навчальних предметів. Противники класичних мов (реалісти) виступали за зменшення частки стародавніх мов в навчальних планах гімназій – класичних і реальних; за підвищення ваги новочасних мов (французької й англійської) та предметів математично-природничого циклу як таких, що більшою мірою готують учнів до життя, демонструють значущість прикладних знань, забезпечують виховання особистості діяльної, цілеспрямованої, практичної. Актуалізація в педагогічному дискурсі сьогодення проблематики, пов'язаної з навчанням латинської мови, зближує позицію її розробників із прихильниками класицизму стосовно розуміння освітніх можливостей давньогрецької та латинської мов.

Ключові слова: гімназійна освіта, стародавні мови, класицизм, реальна освіта, мовна освіта.

The article deals with a long discussion between the supporters of classical gymnasium education and its opponents in the works of scientists and teachers of Eastern Galicia in the late XIX – I third of the XX century. The author analyzes it in the context of the tasks of modern language education in general and Latin language teaching in particular. It is noted that today's language education involves not only a thorough mastery of language theory and mastery of communicative skills in the state, native and foreign languages, but also the acquisition of ethnohistorical, literary, ethnocultural and general cultural knowledge. Problems related to the teaching of Latin in higher and secondary schools have been shown to be actively discussed. The factors that testify to the general cultural significance of the study of Latin by future specialists in various fields of education are listed. It is confirmed that the pedagogical and social opinion of Eastern Galicia was not unambiguous in the interpretation of the role of ancient languages in the implementation of the tasks of the then gymnasium education. Proponents of classicism emphasized the importance of ancient Greek and Latin in the curricula of classical gymnasiums in terms of general science, as well as linguistic, educational and cultural, defended their leading status in the system of subjects. Opponents of classical languages (realists) advocated a reduction in the share of ancient languages in the curricula of grammar schools – classical and real; for increasing the importance of modern languages (French and English) and subjects of the mathematical-natural cycle as those that better prepare students for life, demonstrate the importance of applied knowledge, provide education of active, purposeful, practical personality. The actualization of the issues related to the teaching of Latin in the present-day pedagogical discourse brings together the position of its developers with the supporters of classicism regarding the understanding of the educational possibilities of Greek and Latin.

Key words: gymnasium education, language education, ancient languages, classicism, real education.

УДК 37(091)(477.83).86/:373.016:81
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/27.7>

Федурко-Попик Ю.С.,
аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У педагогічному дискурсі Східної Галичини кінця XIX – I третини XX ст. доволі гостро обговорювалося питання про доцільність вивчення стародавніх мов у тодішніх класичних гімназіях, які, власне, й визначали їхню сутність. Як прихильники, так і противники класичної освіти наводили численні аргументи на захист своєї позиції. Упродовж тривалого часу (з жовтня 1917 року – на теренах Східної України та з завершенням II світової війни – на території її західної частини по кінець XX ст.) дав-

ньогрецька та латинська мови не входили до переліку шкільних навчальних предметів. З початком XXI століття учені (насамперед лінгвісти й лінгводидакти) заговорили про актуальність повернення цих дисциплін не тільки в плани підготовки фахівців різних напрямів вищої освіти, а й у навчальні програми середньої школи: стародавні мови, на їхню думку, слугують надійним підґрунтям розвитку мисленнево-мовленнєвих здібностей учнів, упевнюють у життєдайному впливі античності на культури сучасних народів (і не тільки європей-

ських), формують уявлення про спадкоємність культур і про загальнолюдську культуру як цілісний феномен. Тож відому дискусію між прихильниками і противниками вивчення класичних мов у гімназіях Східної Галичини кінця ХІХ – І третини ХХ ст. вважаємо **актуальним** розглянути саме під цим поглядом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Попри те, що протистояння між прихильниками й противниками навчання класичних мов у системі галицької гімназійної освіти тривало понад півстоліття, у сучасних історико-педагогічних студіях воно не отримало ґрунтовного опрацювання. Дослідники частіше згадують про нього побіжно, під час висвітлення інших освітніх або культурно-історичних проблем, як-от: участь гімназійних бібліотек у формуванні читацьких інтересів учнів [16, с. 27]; роль української інтелігенції в емансипації нації [15, с. 169] тощо. Кількома штрихами представлене воно в розвідці польських учених Малґожати Павляк та Кароля Санойци про едукативну місію класичних філологів Краківського та Львівського університетів і про історію її висвітлення на сторінках часописів міжвоєнної доби [24]. У монографії Ірини Курляк дискусія між галицькими прихильниками та противниками класичних мов представлена одним із параграфів – «Місце класичних мов у системі гімназійних знань» [11, с. 61–67]. Особливості перебігу дискусії такого ж змісту в педагогічній думці підросійської України ІІ половини ХІХ – початку ХХ ст. розглянуто більш системно: окрім попутного розгляду в працях з історії навчання іноземних мов [7; 22], також у монографічному дослідженні А. Паладьєвої «Розвиток педагогічних дискусій щодо навчання стародавніх мов у вітчизняній гімназійній освіті (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)» [14].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри суттєвий інтерес сучасної педагогічної думки до вітчизняного досвіду в царині гімназійної освіти, тривала дискусія, розгорнута в педагогічному дискурсі Східної Галичини між прихильниками навчання класичних мов, з одного боку, та їхніми противниками, з другого, ще не була предметом спеціального розгляду в контексті інтелектуальних та мовно-освітніх запитів сучасного суспільства.

Мета статті – розглянути дискусію щодо навчання класичних мов у гімназіях Східної Галичини крізь призму цілей сучасної мовної освіти.

Виклад основного матеріалу. Мовна освіта – це одна з підсистем сфери освіти. Її трактують і як процес, і як результат навчально-пізнавальної діяльності індивіда, спрямованої на засвоєння ним основ теорії мови – державної, рідної, іноземної, формування у нього комунікативних умінь, його розумовий і морально-естетичний розвиток. До вагомих її результатів відносять і набуття осо-

бистістю етноісторичних, літературних, загальнокультурних знань [12, с. 36–37; 13, с. 19–20].

Мовна освіта – це чільна ланка сучасної освіти, найважливіше джерело її гуманізації, яка визнана концептуальною освітньою ідеєю сьогодення [6, с. 5] і яка передбачає формування особистості діяльної та творчої, здібної до самонавчання, саморозвитку, самовиховання. Так, трактована освіта, за Полом Кеннеді, «включає в себе глибоке розуміння причин перемін у світі <...>, а також того, що об'єднує й розділяє культури, класи, нації» [9, с. 121]. Вона неможлива без тих складників, які формують гуманітарну культуру людину. Тож зрозуміло, чому країни, які йдуть сьогодні у фарватері світового розвитку, зберегли класичну освіту: вона, як писав знаний польський вчений, професор Львівського (1924–1945 рр.) та Ягелонського (1946–1947 рр.) університетів Станіслав Лемпицький, допомагає «реалізувати усі інтелектуальні та мистецькі ідеали гуманізму, етичної людяності, соціального гуманітаризму» [23, с. 4]. Зрештою, сама назва «класичний, класична» походить від лат. *classicus*, що в перекладі означає 'взірцевий' [17, с. 271].

В Україні проблемами викладання стародавніх мов, головно латинської, переймаються насамперед ті з дослідників, які викладають її майбутнім філологам (хоч і не всім), історикам, медикам, біологам, юристам [1; 2; 3; 4], бо в середній школі її не виучувано, за винятком деяких із гімназій і ліцеїв, заснованих після проголошення незалежності України [18]. У своїх розвідках вони наголошують на такому:

– усі основні науки сьогодення – родом із античності; філологія як наука сформувалася на основі античних (класичних) мов;

– старогрецька та латинська мови послугували взірцями для створюваних у Середньовіччі та в епоху Відродження національних літературних мов Східної та Західної Європи;

– класичні мови – це мови науки: уся наукова термінологія постала на їхній основі; вони є своєрідним «сховком» терміноелементів і допомагають осягнути природу термінів – одиниць, украй важливих для кожного фаху;

– в умовах зростання багатомовності сучасної наукової літератури латина могла б стати міжнародною науковою мовою, бо жодній з нинішніх національних мов світова спільнота цього статусу не погодиться надати; зрештою, упродовж багатьох століть латинська мова виконувала цю функцію [3, с. 14]; сьогодні в різних країнах виходять латиномовні часописи і чимало рейтингових журналів публікують латиномовні розвідки [3, с. 15];

– заняття стародавніми мовами – це прямий шлях до глибокого опанування багатьох іноземних мов: 90% слів романських мов (французької, іспанської, італійської, португальської тощо) та

60% англійської – латинського походження; їхня граматики теж побудована на основі латинської; стародавні мови – джерело численних фразеологізмів і крилатих висловів [4, с. 28];

– доволі легко виучувана мовна система латини дає чітке уявлення про будову людської мови загалом;

– класичні мови сприяють розвиткові логіки. На думку Кершенштейнера: «Різноманітність можливих припущень при перекладах старих класиків зазвичай значно більша, ніж при виконанні вправ з фізики чи з хімії. І тому переклад потребує переважно значно більше матеріалу для перевірки припущень. У цьому полягає незаперечна особливість вивчення класичних мов, яка у фізиці і хімії має свій відповідник, коли результат перевіряється експериментом» [цит. за 2, с. 271];

– греки й римляни внесли до скарбниці вселюдської культури численні досягнення думки й духу; античне мистецтво – фундамент європейської культури, джерело її духовності [8, с. 48];

– ознайомлення з культурною спадщиною греків і римлян забезпечує щораз нове повторення започаткованого римлянами процесу гуманізму – основи й початку європейського культурного Ренесансу [2, с. 272].

Наведені свідчення про користь стародавніх мов перегукуються з аргументами тих теоретиків і практиків Східної Галичини кінця XIX – I третини XX століття, які обстоювали значущість і доцільність класичної освіти. Прихильники класицизму були переконані, що давньогрецька і латинська мови – це не лише знаряддя гімнастики розуму. Створені цими мовами тексти – це неоціненне джерело знань про початки людської культури, засіб виховання духу, розвитку інтелекту, формування світогляду.

До кола поборників класичної освіти належав знаний у тогочасних галицьких освітніх колах уродженець с. Грозьово Старосамбірського повіту (нині Старосамбірський район Львівської області) др. Іван Копач. Наполягаючи на вагомості класичних мов, він зазначав: «Хто хоче належито розуміти і оцінити культурні сили і стремління теперішності, той мусить бодай трохи студіювати історію людства. А початки й основи цілої сучасної європейської культури – у грецькій і римській старовині [10, с. 43]. Усвідомити «широкий шлях всесвітнього розвою» можна, на думку І. Копача, лиш через належне опанування стародавніх мов: «Хто хоче самостійно, власними очима подивитися в минувшину людства, той потребує конче знання язика латинського і грецького» [10, с. 44]. Актуальні для сьогодення й такі наведені автором аргументи: 1) всі новітні мови не лише пронизані висловами греко-латинського походження – весь їхній граматичний лад формувався впродовж віків під впливом грецької та латинської лінгвістичної

думки; 2) належна філологічна підготовка «на язичі латинським» – це найкоротший шлях до опанування французької й англійської мов; 3) «наука греки і латини служить передовсім науці рідної мови», бо «змушує рідну бесіду до поєдинку з отими чужими бесідами»; 4) високо вироблені в стилістичному плані стародавні мови навчають учня «старанного, точного, кажуть, класичного вислову, щоб потім у дальшій житю відрізнити пусту фразу від важної думки й невдалу балачку від викінченої точности» [10, с. 51].

Стаття Станіслава Лемпицького з 1930 р. [23] переконує, що й через більш ніж 20 років після опублікування розвідки др. Івана Копача, коли вже було проведено реформу середньої школи, внесено зміни у викладання класичних мов й урівняно в правах із ними математично-природничі дисципліни як такі, що більшою мірою готують молодь до життя, протистояння між прихильниками й противниками навчання класичних мов було доволі гострим, пор.: «...філологія воююча [тобто класична, прим. наша – Ю. Ф.-П.] перейшла в Польщі свій критичний Рубікон, і сміливі донедавна фаланги противників, що атакували її, відступають хоч і злягднено, але в переляку. І чи не зазнають вони поразки, гіршої за персів і карфагенян. Бо видається, що класицизм, засуджений було до страти, стоїть сьогодні на порозі ще одного ренесансу» [23, с. 4].

Противники класичної освіти загалом й домінуючого статусу в ній грецької мови й латини, зокрема, мали щодо останніх цілком протилежну думку. Один із випускників тодішньої гімназії так характеризував результати їх навчання: стародавні мови «налаштовували на ідеальний, романтичний, літературний лад, подавали життя у гармонійних барвах, але водночас доводили до пасивного стану, плодили бездумні натури, придатні до кандидування на урядові посади, натури бюрократичні, нездатні до підприємництва, до того, щоб дати собі раду з практичним, самостійним життям» [цит. за 5, с. 84–85], а тому не вартували затрачених на них часу й праці.

Противником класицизму був також французький письменник і критик Жуль Леметр. Фрагменти його статті «Проти навчання класичних мов» Іван Франко переклав для часопису «Літературно-науковий вісник» (1898 р.). У ній автор доволі категорично стверджував: «Ні, чую се добре, не Грекам і не Римлянам я завдячую вироблене мойого серця і мойого розуму. Не Віргілію і не Ціцеронові, не Сенеці і не Тіту Лівію, а ще менше Софоклеви або Плятонови або тому роскішному Евріпідові, котрий тим тільки не подобається мені, що в ньому віднаходжу наш сучасний ділетантизм. Я завдячую се поперед усього Євангелію, а далі класичним французьким писателям, таким як Монтень, Паскаль, Ля Брюєр, може троха Руссо, Шатобріан, Лямартен, Мішле, Септ Бев, Тен і Ренан» [19, с. 3].

Сам І. Франко, ставлячи перед освітою й інтелекцією найважливіше з завдань – «вितворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя» [21, с. 404], критикував сучасні йому школи, зосібна середні, за невідповідність цій високій меті. У них, твердив він, переважає намагання «затемнювати голови» й обезсилювати думки молодого покоління [21, с. 420]. Не толерував учений також перевагам, надаваним грецькій і римській історії супроти новітньої історії, класичній літературі – супроти європейської літератури нового часу, а також стародавнім мовам в ущерб вивчення живих (новочасних) мов. Він наполягав на необхідності реформування освіти, на наближенні її змісту до потреб тогочасного життя. Проте був І. Франко радше поміркованим реалістом, бо як інакше пояснити його заувагу до згаданої статті Леметра: вона «може трохи занадто одностороння» [19, с. 1]. На користь цього нашого припущення свідчить і та оцінка, яку дав учений грецькій освіті (це сонце, що «освічує весь світ, схід і захід, мішаючи своє проміння з дотліваючою загравою старинних азійських та єгипетських огнищ») і заслугам римлян перед історією – народу незрівнянного у творенні та фундуванні державного життя, заснованого на законі [20, с. 311].

Сучасник Івана Франка, гімназійний учитель др. В. Смялек, усвідомлюючи необхідність урівноваження класичної й реальної освіти, стверджував в оборону першої: «Сьогодні ми не лише займаємо молоді уми змістом шедеврів класичної літератури; ми також окреслюємо культурне тло, на якому вони постали, розгортаємо перед учнями чинники вишуканості, властивої пам'ятникам старожитньої штуки, й шукаємо, у згоді з найновішими віяннями, ниті, що пов'язують твори тих давніх часів зі спорідненими літературними й артистичними проявами нашого часу, намагаємося, отже, урізноманітнити справу навчання стародавніх мов всякими об'явами, що висвітлюють найважливіші епохи в духовному житті людства» [25, с. 5]. В обстоюванні пріоритету класичних мов педагог посилався на досвід сусідів: французького міністра освіти, який проголосив, що «уряд не тільки оборонятиме філологію, але й уважає за необхідне оперти на ній усю систему виховання, бо суспільство завжди потребуватиме еліти, морально й інтелектуально підготовленої до керівних становищ» [25, с. 3], та німецького вченого Кароля Веймана, упевненого у вищості гуманістичної освіти: «Суддя, для прикладу, потребує не так логічної вправності, як **людської** [виділення автора] оцінки життєвих стосунків» [25, с. 3].

Насамкінець наведемо слова одного з героїв роману Валер'яна Підмогильного «Місто», колишнього гімназійного вчителя: «*Латинська мова непотрібна! Так хай же знає молодий студент,*

що тільки класика врятує світ від сучасного обскурантизму, як була врятувала від релігійного! Тільки вернувшись до неї, людськість знову відродиться до ясного світосприймання, до цілості натури й творчого пориву». Уважаємо, що нинішня українська лінгводидактична думка дійшла розуміння їхньої слушності.

Висновки. Викладене дає підстави до висновку, що в світлі сучасних мовно-освітніх завдань тривала дискусія про користь викладання стародавніх мов у класичних гімназіях Східної Галичини кінця XIX – I третини XX ст. заслуговує на нове прочитання. Сучасні вчені, зосібна викладачі латинської мови обґрунтовують важливість і доцільність внесення цієї навчальної дисципліни до програм підготовки фахівців різних сфер суспільного життя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амеліна С.М., Шинкарук В.Д. Роль латинської мови у підготовці філологів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*. 2018. Вип. 292. С. 45–53. URL: journals.nubip.edu.ua.
2. Винничук С.Я., Карбовнік І.В. Оптимізація викладання латинської мови у контексті гуманістичної спрямованості сучасної освіти. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького*. 2009. Том 11. № 2(41). Частина 5. С. 270–276.
3. Вільчинська Т.В. Латинська мова – міжнародна мова науки і культури. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. наук. пр.* 2012. Вип. 5. С. 13–18.
4. Ворона І.І. Значення латинської мови у процесі міжкультурної комунікації. *Педагогічні науки*. 2016. Випуск LXIX. Том 2. С. 27–32.
5. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). Київ : Критика. 2006. 632 с.
6. Делор Ж. Образование: необходимая утопия. *Педагогика*. 1998. № 5. 32 с.
7. Долапчі А.Ю. Теорія і практика навчання іноземних мов як складової змісту гімназичної освіти другої половини XIX – початку XX століття : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2008. 20 с.
8. Ільбіна Т.А. Лінгвокультурологічний аспект вивчення латинської мови у вищих навчальних закладах України. *Науковий Вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія Філологічні науки*. 2015. Вип. 194. Ч. 1. С. 47–57.
9. Кеннеди П. Вступая в двадцать первый век. Москва : Весь мир, 1997. 480 с.
10. Копач І. Новий австрійський «Нормальний плян науки для гімназій». *Наша школа*. 1909. Кн. I–II. С. 14–37; Кн. III–IV. С. 40–53.
11. Курляк І.Є. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918 рр.): монографія. Львів. 1997. 222 с.
12. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі : навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 607 с.

13. Національна доктрина розвитку освіти в XXI ст. Київ : Шкільний світ, 2001. 24 с.
14. Паладьєва А.Ф. Розвиток педагогічних дискусій щодо навчання стародавніх мов у вітчизняній гімназійній освіті (друга половина XIX – початок XX ст. : дис. к-та пед. наук 13.01.00. Умань, 2014. 258 с.
15. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / З німецької переклала Христина Николин. Львів. 2014. 612 с.
16. Розман І. Формування читацьких інтересів учнів засобами зарубіжної літератури в українських гімназійних бібліотеках Галичини другої половини XIX – початку XX ст. *Освітній простір України*. 2017. Вип. 9. С. 25–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opri_2017_9_6.
17. Словник іншомовних слів / Уклад. : С.М. Морозов, Л.М. Шарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.
18. Сутула О.В. Латинська мова в системі освіти. *Постметодика*. 2010. № 3. С. 31–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Postmetodyka_2010_3_7.
19. Франко І. Боротьба за реформу середньої школи. *Літературно-науковий вісник*. 1898. VII. С. 1–5.
20. Франко І. Що таке поступ? *Зібрання творів: У 50-ти т.* Київ: Наукова думка, 1976. Т. 45. С. 300–348.
21. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 45. 671 с.
22. Хмелівська С.І. Розвиток іншомовної освіти у середніх навчальних закладах Київської учбової округи (друга половина XIX ст. початок XX ст.) : дис. ... к. п. н. 13.00.01. Житомир, 2015. 248 с.
23. S. Ł. [S. Łempicki]. *Philologia militans. Gazeta Lwowska*. 1930. 29 X, nr 250. S. 4.
24. Pawlak M., Sanojca K. Misja edukacyjna krakowskich i lwowskich filolodów klasycznych na łamach prasy specjalistycznej (1918–1939). *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*. 2018.145, z. 2. S. 257–270. URL: www.ejournals.eu/Prace-Historyczne.
25. Świątek W. Powrotna fala. *Muzeum*. 1903. S. 4–9.